

שיטת הרמב"ם בנתינת פירות בכמות קטנה לחשוד על השביעית

בתוספתא שביעית פרק ד' הלכה ה' איתא: "אין מוכרין פירות שביעית לחשוד על השביעית, אחד זרעים הנאכלין ואחד זרעים שאין נאכלין". ובפרק ו' הלכה כ' איתא: "אין מוכרין פירות שביעית לחשוד על השביעית אלא מזון שלוש סעודות. במי דברים אמורים? בדבר המתקיים; אבל דבר שאין מתקיים, אפילו מאה סעודות מותר".

לכאורה יש כאן מחלוקת בין התוספתות אם אסור לגמרי למכור פירות שביעית או שיש אופנים שיותר. ובמשנה מעשרות פרק ה' משנה ג' נזכר האיסור למכור פירות שביעית לחשוד על השביעית בלי להזכיר היתר זה של שלוש סעודות. ומכאן הסיק המנחת יצחק (חלק ו סימן קל) שאין הלכה כתוספתא האחרונה, אלא אפילו מעט אסור למכור (וציין בזה לשו"ת מבי"ט סימן כא שהזכיר רק את התוספתא הראשונה). ובאמת גם ברמב"ם הלכות שביעית לא נזכר היתר זה של נתינת מזון שלוש סעודות - אבל שוברו בצידו, שגם האיסור לתת פירות שביעית לא נזכר ברמב"ם (כמו שהעיד ערוה"ש העתיד זרעים פרק כט סו"ס יד), אלא רק האיסור למסור דמי שביעית לעם הארץ (שמיטה ויובל פרק ח הל' י והל' יב), על פי הגמרא סוכה לט, א שיותר לתת דמי שביעית לעם הארץ עד שלוש סעודות אם הוא לוקח מפירות הפקר, אבל בלוקח מפירות שנשמרו שלא כדין אסור לתת לו כלל (וקצת צ"ע שלא הזכיר גמרא זו במנחת יצחק שם), וטעם היתר זה כמו שכתבו רש"י ורמב"ם משום כדי חייו של המוכר¹. וטעם האיסור, לרש"י מחשש שמא המוכר יעשה בהם סחורה (אבל בכמות של פחות משלוש סעודות אין כל כך חשש שיעשה סחורה) והרמב"ם כתב שמא לא יאכל

* משיירי תורתיו שבכתב של הגאון הצעיר רא"ש הנקין זצ"ל, שבי"ט תשרי תשפ"ג ימלאו שבע שנים לנפילתו על קידוש השם עם רעייתו ע"ה. ארץ על תכסי דמם. תנצב"ה. יישר כוחה של אמו הרבנית הנקין שתח" על מסירת הדברים למערכת 'המעין', ולידיד המשפחה הרב אליעזר בראדט שליט"א על עיבודם והכנתם לדפוס.

1 שהרי מוכרחים לאפשר לו להתקיים ולהתפרנס, שהריהו בכלל אחיך, וכשכיר שאמרה עליו התורה (דברים כד, טו) "ואליו הוא נושא את נפשו" וכו', ואפילו המוחרם הותרו להנות אותו בכדי חייו (שו"ע יו"ד סי' שלד סעיף ב). ודוגמת מה שביאר הרמב"ם (הלכות שמיטה פ"ו הל' יב-יג) שלא קנסו פועל האוסף פירות שביעית להחשיב את שכרו כדמי שביעית, מפני ששכרו מועט והריהו כדי חייו, להבדיל מבעלי חמורים ששכרם רב. ועניין גדר "כדי חייו" יעויין בש"ך (יורה דעה סימן רמג ס"ק ז) שאינו רק מה שמאפשר לקיים את חייו כפשוטו, אלא באופן כללי מה שנדרש לצרכיו הבסיסיים של אדם.

אותם בקדושת שביעית (וראה להלן). והטעם שהתירו לקחת מן המופקר ואסרו מן המשומר, לרבנו תם הוא לפי שיטתו כידוע שמשומר אסור באכילה, ולרש"י ורמב"ם נראה שהטעם שאין לקנות פירות שנשמרו שלא כדין (עיי"ש בדרך אמונה ס"ק פט).

ועתה לכל השיטות הללו, בין לרש"י ובין לרמב"ם ובין לרבנו תם, כל זה דווקא בדמים, אבל אי אפשר להוציא מכאן איסור לתת פירות שביעית לעם הארץ בכמות פחותה מג' סעודות, שהרי לאיסור סחורה אין חשש בכמות כזו מה גם שאינה בדמים, ואף לפי פשט הרמב"ם שהחשש הוא שלא יאכלם בקדושת שביעית הרי התירו מכל מקום בג' סעודות כדי חייו, ואם בדמים התירו כל שכן במאכל² (ועיין עוד בספר השמיטה עמ' מ-מא בהערה שדן בדעת הרמב"ם בזה מכמה צדדים, והזכירו במנח"י הנ"ל). וראה ברבנו חננאל סוכה שם שגרס בגמרא כלשון התוספתא (שהשמיט המילה "דמי"), דמירי אף בפירות. ובאמת במשנה למלך (שם הל' יד) הביא על הרמב"ם את היתר התוספתא כדין פשוט. וגם בכפתור ופרח (פרק מז) מצינו שהעתיק תוספתא זו. וכן נפסק בשבת הארץ (פרק ח הל' טז).

והנה מה שכתבנו למעלה בדעת הרמב"ם שהטעם שאין נותנים לו דמי יותר מג' סעודות הוא שמא לא יאכלם בקדושת שביעית, זהו לשונו כפשוטה, עיי"ש; ומה שהתיר מכל מקום ג' סעודות אף שגם בכמות כזו קיים החשש, זהו כאמור כי הקלו משום כדי חייו של מוכר³. וכפשט הרמב"ם נקט ערוך השלחן העתיד (זרעים פרק כט סעיף יב). אמנם יש ממפרשי הרמב"ם שביארו את כוונתו שאוסר משום חשש סחורה (עייין דרך אמונה ס"ק פד) ולכן בכמות קטנה אין חשש. וצ"ע שהוציאו את לשונו מפשוטה. וכנראה נקטו כן משום התוספתא פרק ו' הנ"ל שהתירה בדבר שאינו מתקיים לתת אפילו מאה סעודות, וביארו הגראי"ה קוק (שבת הארץ על הרמב"ם שם) והחזון איש (שביעית סימן יב אות יז) שעיקר החשש היה משום אוצרי שביעית שאוגרים אצלם הרבה ויש איסור סחורה, ולכן בדבר שאינו מתקיים אין חשש לכך.

2 שכיוון שההיתר בדמים משום כדי חייו, כל שכן פירות שיש בהם יותר כדי חייו מאשר דמים (וכמעשה באבא חלקיה בתענית כג, ב, דאשתו יבא ריפתא ומקרבא הנייתה ואיהו יריב זוזא וכו'). ועוד שדמים יותר עלול להשתמש בהם שלא לצורך המותר, מה שאין כן אוכל בכמות כזו שמסתמא עומד אצלו לאכילה. מאידך גיסא באופן האסור בדמים נראה פשוט בדעת הרמב"ם שהוא הדין גם בפירות, שהרי כתב שהטעם שמא לא יאכלם בקדושה, ולפי זה אסור לתת בין דמים ובין פירות (ובסמוך נזכר דבלשון ר"ח אתיא סוגיין בהדיא גבי פירות) - אם לא משום ההיתר דכדי חייו, וזהו דווקא בג' סעודות.

3 ולפי דרכנו תבואר התוספתא פ"ד במה שהזכירה שאין חילוק בין זרעים הנאכלים לשאין נאכלים, שלא תאמר שאין החשש בזה אלא במאכל אדם, אלא אפילו במאכל בהמה אסור מטעם זה, כיוון שסוף סוף גם בו יש קדושת שביעית. ובחזון איש שיוזכר בסמוך ביאר באופן אחר, עיי"ש (וע"ע בדרך אמונה פ"ח ה"ו ס"ק נא בציון ההלכה).

אולם הרי הרמב"ם לא הזכיר בשום מקום את חילוק התוספתא בין מתקיים לאינו מתקיים, ואי אפשר להוציא חילוק זה מתוך דבריו, ורק את עצם נתינת ג' הסעודות אפשר ללמוד בקל וחומר מדמי שביעית כנ"ל. וכיוון דאתינן להכא שפיר יש לומר כמנחת יצחק שהרמב"ם סובר שאין הלכה כתוספתא זו נגד המשנה, ומה שאנו מתירים ג' סעודות אינו מפני התוספתא אלא מפני הסוגיה דסוכה, וכמו שנתבאר⁴.

4 עוד בעניין דין זה עיין מה שכתב הרב זאב וייטמן בספרו שמיטה ממלכתית (מהד' תשס"א), פרק יב סעיף 2. ויש להעיר על דבריו במה שכתב להוכיח להיתר ממה שאת הפירות בשדה כל אחד יכול ללקוט ואפילו עם הארץ, דנהי שהפירות אפקעתא דמלכא ואין לגדור בפני האנשים, מכל מקום לתת בידיים לא שמענו אלא בכדי חייו. ואפילו לגבי אוצר בית דין שמנהליו הם שלוחי הציבור, שהביא בשם החזו"א (מפי השמועה) להתיר, לכאורה יש לדון, הרי סוף סוף שלוחי בית דין נוהגים מנהג בעלות על הפירות ובלאו הכי מונעים מכל אחד לקחת אלא אם ישלם הוצאותיהם לפי הכמות שלוקח וכו', חזינן שיש בידם רשות למנוע, וצ"ע. ומה שכתב שהתוספתא פ"ד המחמירה מיירי בזרעים מחשש שמא יזרע (וכעין זה כתב החזו"א), קשיא, דלשון התוספתא ברישא "פירות שביעית". ומה שכתב להוכיח דלא כתוספתא משביעית פרק ה' משנה ח' "מוכר לו פירות ואפילו בשעת הזרע", מניין לו שמדובר בפירות שביעית, הרי גם נאמר בחדא מחתא שפורט מעות וכו' ולא איירי כלל מדמי שביעית (וכבר ביארנו כוונת התוספתא פ"ד גבי זרעים). ומה שכותב שהגם שפירושה בפירות שישית מכל מקום חזינן שמותר לתת פירות ואין חוששים שמא יזרע כתוספתא - הנה לא מיירי המשנה בזרעים אלא בפירות, ובהם אין נוטה שהם לזריעה, כי סתמן לאכילה.

שו"ת בני בנים חלק ג סימן ב

שאלת האם אפשר להתפלל ערבית ולקדש קודם חשיכה בליל יום טוב שני, כיוון שבימים הארוכים ובפרט כשיש שעון קיץ, אין הקטנים יכולים להחזיק מעמד והדבר גורע משמחת יום טוב.

מציאות זו כבר הייתה בצפון אירופה, ששם החשיכה מתאחרת בחג השבועות בלי שעון קיץ יותר מאשר אצלכם עם שעון קיץ, ובכל זאת לא ראינו שדנו להקל בזה.

ובערוך השלחן אורח חיים סימן תרס"ח אות ו' כתב: "בכל יום טוב אין אנו אוכלים קודם הלילה". עכ"ל. מכל מקום אין להשוות מקום למקום וצער מניעת שמחה בדור אחד לזה שבדור אחר. ולכן אכתוב מה שנראה לע"ד, וה' יצילני ממשגה... ובשו"ת רב פעלים לא פקפק כלל במה שהיו מקדשים ואוכלים מבעוד יום. ודי לבשל ולחמם את האוכל כדי להתחיל לאכול ממנו מבעוד יום, ואז יכול להמשיך לאכול ממנו גם בלילה, וכן ראוי לגמור את הסעודה בלילה.

ואין לנהוג בכל זה אלא בהסכמת הרב, וטוב אם יסכימו לזה כמה בתי כנסת שלא ייראה כבונה במה לעצמו.

יהודה הרצל הנקין